

Hans Krämer, *Platone e i fondamenti della metafisica. Saggio sulla teoria dei principi e sulle dottrine non scritte di Platone con una raccolta dei documenti fondamentali in edizione bilingua e bibliografia*. Introduzione e traduzione di Giovanni Reale, Milano, Vita e Pensiero (Pubblicazioni della Università Cattolica del Sacro Cuore: Pubblicazioni del Centro di Ricerche di Metafisica. Sezione di Metafisica e Storia della Metafisica 1) 1982, 472 σελ.

Ὁ καθηγ. Hans Krämer (Tübingen) — ἰδρυτὴς μαζί μὲ τὸν καθηγ. Konrad Gaiser (Tübingen) τῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης — εἰκοσιτρία χρόνια μετὰ τῇ δημοσίευσή τῆς ἐναίσιμης διατριβῆς του¹, ποὺ ἀποτελέσσει ἀντικείμενο ὀξυτάτων συζητήσεων, ἐπιχειρεῖ μιὰ ἐνδιάμεση ἀποτίμηση τῶν ἐρευνῶν του γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος καὶ προσφέρει νέες ἐρμηνευτικὲς προοπτικὲς. Μὲ τὴ θεματοποίηση τῶν ἀγράφων δογμάτων τοῦ Πλάτωνος ἢ Σχολῆς τῆς Τυβίγγης μᾶς ἔδωσε μιὰ εἰκόνα γιὰ τὸν Πλάτωνα, ἢ ὁποία σύμφωνα μὲ τὸν καθηγ. Giovanni Reale (Milano) «εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ἡ πιὸ μεταφυσικὴ ἀπὸ ὅσες παρουσιάστηκαν στὴ νεώτερη ἐποχή».

Τὸ βιβλίο τοῦ καθηγ. Krämer κυκλοφορεῖ γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἰταλικὴ ἐκδοσι-μετάφραση τοῦ γερμανικοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Reale μὲ ἀπώτερο στόχο νὰ ἀποτελέσει ἱστοριοφιλοσοφικὴ ἀντιπαράθεση στὴν ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ H. Cherniss γιὰ τὴν Ἀρχαία Ἀκαδημία². Ἀλλὰ ἡ ἰταλικὴ ἐκδοσι ἐντάσσεται ἐπὶ πλέον σὲ ἓνα εὐρύτερο κλίμα ἐνδιαφέροντος, ποὺ ὑπάρχει στὴν Ἰταλία γιὰ τὶς πλατωνικὲς σπουδές, καὶ ἀποτελεῖ δείγμα καὶ τῆς πολὺπλευρης συνεργασίας τῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης μὲ ἰταλοὺς μελετητὲς τοῦ Πλάτωνος.

Τὸ ἔργο περιλαμβάνει πολὺ σύντομο πρόλογο τοῦ καθηγ. Krämer, εἰσαγωγὴ τοῦ καθηγ. Reale, τρία μέρη, συμπεράσματα καὶ διεξοδικὸ παράρτημα. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ καθηγ. Reale («Ὁ ἰταλικὸς Πλάτων» τοῦ Hans Krämer», σελ. 16-30), παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ ὁ καθηγ. Reale λαμβάνει θέση ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων τῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης, παρὰ τὶς κριτικὲς παρατηρήσεις του.

Στὸ πρῶτο μέρος («Ἀπώλεια καὶ ἀνάκτηση τῆς ἔμμεσης παράδοσης τοῦ Πλάτωνος. Ἡ θέση τοῦ Schleiermacher καὶ οἱ συνέπειές της», σελ. 31-149) ἀσκεῖται κριτικὸς ἐλεγχος στὴν εἰκόνα ποὺ ἔδωσε ὁ Schleiermacher γιὰ τὸν Πλάτωνα καὶ σὲ ὅσους τὴν ἀκολούθησαν (E. Zeller, P. Shorey, H. Cherniss). Ἐπίσης παρουσιάζονται οἱ ἀπόψεις ἐκείνων ποὺ δὲν δέχονται τὴν ἀναγωγὴ ποὺ ἔκανε ἡ κατεύθυνση Schleiermacher. Ὁ Schleiermacher θεωροῦσε ὅτι ὁ πλατωνικὸς διάλογος ὡς καλλιτεχνικὴ μορφή εἶναι ἀναπόσπαστος ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ περιεχόμενο, ὅτι ἡ ἔμμεση παράδοσι γιὰ τὴν προφορικὴ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἀσήμαντη καὶ ὅτι οἱ διάλογοι περιέχουν ὅλο τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος, τὸ ὁποῖο ὁμῶς ἐκτίθεται σ' αὐτοὺς ἐξελικτικὰ γιὰ διδακτικοὺς σκοποὺς. Ὁ καθηγ. Krämer κάνει

1. H. J. Krämer, *Arete bei Platon und Aristoteles. Studien zum Wesen und zur Geschichte der Platonischen Ontologie*, Heidelberg 1959, Amsterdam 1967².

2. H. Cherniss, *L'enigma dell'Academia antica*. Trad. di L. Ferrero, Firenze 1974.

φανερὸ ὅτι ὁ Schleiermacher μετὰ τὴ θεωρία του γιὰ τὸν πλατωνικὸ διάλογο προβάλλει στὸν Πλάτωνα τὶς ἀπόψεις τοῦ F. Schlegel καὶ τοῦ Schelling γιὰ τὴν ἐνότητα ποίησης καὶ φιλοσοφίας, οἱ ὁποῖες ὅμως ἔχουν θεωρησιακὸ χαρακτήρα καὶ δὲν εἶναι ἀσφαλῶς πλατωνικές. Ὡς πρὸς τὴν ὑποτίμηση τῆς ἔμμεσης παράδοσης ὁ καθηγ. Krämer ὑπογραμμίζει ὅτι ὁ Schleiermacher δὲν εἶχε πολλὴ φιλολογικὴ συνέπεια, ὅταν στὴν περίπτωσι τοῦ Πλάτωνος ὑποτιμοῦσε τὴν ἔμμεση παράδοσι, ἐνῶ στὴν περίπτωσι τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀμφισβήτησε τὴν Καινὴ Διαθήκη, ποὺ κι αὐτὴ εἶναι ἔμμεση παράδοσι. Ἐπίσης ὁ καθηγ. Krämer δείχνει σὲ ποιὰ σημεῖα οἱ ἀπόψεις εἶναι ἀσαφεῖς ἢ καὶ ἀντιφατικές, ἐνῶ παρουσιάζει τὴ μέθοδο ποὺ ἀκολούθησε ὁ ἴδιος γιὰ τὴ σφαιρικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος: συγκέντρωσε καὶ ἀξιολόγησε προσεκτικὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῶν διαλόγων, στὰ ὁποῖα γίνεται ἀναφορὰ στὸ «ἄρρητον» καὶ τὰ συσχέτισε ἐρμηνευτικὰ μετὰ τὴν ἔμμεση παράδοσι. Ἡ ἱστοριοκριτικὴ μέθοδος ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ Σχολὴ τῆς Τυβίγγης ὁδηγεῖ σὲ νέα ἱστοριοφιλοσοφικὴ ἀξιολόγησι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος: Τὸ φιλολογικὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος, δηλ. οἱ διάλογοι, ἀποκτοῦν φιλοσοφικὸ δεσμευτικὸ χαρακτήρα. Ἀντίθετα μετὰ ὅσα λέγονται, οἱ διάλογοι δὲν ὑποβαθμίζονται, ἀλλὰ ἐντάσσονται σὲ εὐρύτερο ἐρμηνευτικὸ πλαίσιο, ἐνῶ ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος περὶ ἀρχῶν δίνει στὸ πλατωνικὸ ἔργο συμπαγέστερη ἐνότητα.

Στὸ δεῦτερο μέρος («Ἡ φιλοσοφικὴ δομὴ τῆς πλατωνικῆς θεωρίας περὶ ἀρχῶν. Τὸ περιεχόμενον τῆς θεωρίας τῶν ἀρχῶν καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ καὶ ἱστορικὴ σημασία του», σελ. 151-237) παρουσιάζεται τὸ περιεχόμενον τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὅπως αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία συσχέτισι τῶν διαλόγων καὶ τῆς ἔμμεσης παράδοσης. Οἱ ἀρχές εἶναι οἱ αἰτίες (μετὰ τὴν προσωκρατικὴν σημασίαν) τῶν ἰδεῶν, καὶ οἱ ἰδέες εἶναι οἱ αἰτίες τῶν πραγμάτων. Ἡ βασικὴ ὄντολογικὴ θέσι τῆς πλατωνικῆς διαλεκτικῆς συνίσταται στὸ ὅτι τὸ ὄν προσδιορίζεται ὡς ἐκεῖνο τὸ «μεικτὸν» ποὺ ἔχει γεννηθεῖ (μεταφορικὰ καὶ ἄχρονα) ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τῆς ὑλικῆς ἀρχῆς («ἀόριστος δυάς», «μέγα καὶ μικρόν», «πλήθος») ἀπὸ τὴν τυπικὴ ἀρχή («έν», «μέτρον»). Οἱ δύο ἀρχές δὲν εἶναι ὄντα ἀλλὰ συστατικὲς ἀρχές τῶν ὄντων καὶ ὑπάρχουν πρὶν ἀπὸ αὐτά. Ὁ Πλάτων διερεῦνησε τὴ συστατικὴν σημασίαν τους σὲ διάφορα ἐπίπεδα τῆς πραγματικότητος, ὅπως στὴ δομὴ τῶν καθόλου, στὶς μαθηματικὲς οὐσίες, στὰ αἰσθητὰ (φυσικὰ ὄντα, ἔργα «τέχνης») στὴν πόλιν καὶ τὴν ἀρετὴ τῆς καὶ διατύπωσε μιὰ ὄντολογικὴ διάκρισι σύμφωνα μετὰ τὴν κατηγορίαν τῆς ἀναφορᾶς. Ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος παρουσιάζει δύο προοπτικές, αὐτὴ ποὺ ὁδηγεῖ στὰ στοιχεῖα, δηλ. στὶς ἀρχές, καὶ ἐκεῖνη ποὺ ὁδηγεῖ στὰ γένη, δηλ. στὶς ἰδέες. Τὰ τέσσερα ἐπίπεδα τῆς πραγματικότητος, δηλ. τὰ αἰσθητὰ κινητὰ σώματα, οἱ μαθηματικὲς οὐσίες, τὰ καθόλου καὶ οἱ ἀρχές διακρίνονται μετὰξὺ τους σύμφωνα μετὰ ὄντολογικὰ κριτήρια. Ἡ θεωρία περὶ ἀρχῶν εἶναι, σύμφωνα μετὰ τὸν καθηγ. Krämer, φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς ἐπιστήμης, ἐπιστήμη τῶν θεμελίων τῆς ἐπιστήμης μετὰ μεθοδικὸ καὶ ἀξιωματικὸν χαρακτήρα. Ἡ ἐξέτασις ἐπίσης τῶν διαλόγων, ποὺ ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὸν καθηγ. Krämer, ἔχει ὡς στόχον νὰ δείξει ὅτι οἱ διάλογοι συγκλίνουν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον μετὰ τὴν ἔμμεση παράδοσι. Αὐτὸ ἔχει ὡς ἄμεση συνέπειαν καὶ τὴν νέα ἱστοριοφιλοσοφικὴ ἀξιολόγησι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς φιλοσοφίας ἀρχῶν.

Στο τρίτο μέρος («Ἡ φιλοσοφική ἐμβέλεια τῆς πλατωνικῆς θεωρίας τῶν ἀρχῶν. Προοπτικὲς γιὰ τὴν ἐρμηνεία της», σελ. 232-333), ἀναλύεται ἡ ἐπικαιρότητα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ὡς φιλοσοφίας περὶ ἀρχῶν μὲ τὴν παρουσίαση τῆς ἐρμηνευτικῆς ἀνασυγκρότησης τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ποὺ ἐπιχείρησαν ὀρισμένα νεώτερα φιλοσοφικὰ ρεύματα, ὅπως εἶναι ἡ ἀναλυτικὴ φιλοσοφία, ἡ ὑπερβατολογικὴ φιλοσοφία, ὁ ἐγελιανισμός, ἡ φαινομενολογία καὶ λεπτομερέστερα ἡ φαινομενολογία τοῦ Heidegger. Συγχρόνως ὅμως στὸ μέρος αὐτὸ ἐπιδιώκεται ἡ ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερη ἐπικαιροποίηση τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ὑπογράμμιση τῆς πρωτοτυπίας της μὲ ἀφετηρία τὰ σύγχρονα προβλήματα. Ἴσως νὰ προκαλέσει κάποια ἐκπληξή ἡ διερεύνηση τῆς συγγένειας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Heidegger μὲ τὸν πλατωνισμό, δηλ. μὲ τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ Heidegger προσπάθησε νὰ διατηρήσει μεγάλη ἀπόσταση.

Στὰ «Συμπεράσματα» («Αὐταπάτη τοῦ Πλάτωνος ἢ ἀγωνία τοῦ Σλάϊερμαχεριανισμού; Γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς θεωρητικῆς ἀξιολόγησης τῶν ἀγράφων δογμάτων», σελ. 311-333), ὕστερα ἀπὸ συνοπτικὴ ἐπισκόπηση τῶν ἐπὶ μέρους συμπερασμάτων, ὁ καθηγ. Krämer διατυπώνει τὴ συγκεκριμένη διαφοροποίηση, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει τὴν ἱστοριοφιλοσοφικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος: ἂν καὶ ἡ ἐπικαιροποίηση δὲν μπορεῖ νὰ λείψει ἀπὸ καμιὰ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ποὺ δὲν θέλει νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἄγονο ἱστορισμό, ὅμως ἡ ἐρμηνεία τῆς φιλοσοφίας τοῦ συγκεκριμένου φιλοσόφου — καὶ στὴν περίπτωσή αὐτῇ τοῦ Πλάτωνος — πρέπει νὰ ἔχει ὡς ἀφετηρία τὸ συγκεκριμένο ἱστορικὸ πλαίσιο καὶ τὶς ἀπαιτήσεις ποὺ κάθε φιλοσοφία ἔχει διατυπώσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ της. Πρέπει δηλ. νὰ διερευνᾶται μέσα στὰ συγκεκριμένα πλαίσια, ἂν ἡ κάθε φιλοσοφία ἔλυσε μὲ ἐπάρκεια τὰ προβλήματα ποὺ ἔθεσε. Ἔτσι ἀπαιτεῖται κάποια αὐτοκριτικὴ ἐτοιμότητα, ὥστε νὰ μὴν προβληθοῦν σὲ προηγούμενες φιλοσοφίες τὰ προβλήματα τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτῇ ὁ καθηγ. Krämer ἀσκεῖ κριτικὸ ἔλεγχο στὶς κριτικὲς ἀπόψεις, ποὺ διατύπωσαν ὁ G. Patzig καὶ ὁ W. Wieland ἐναντίον τῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης.

Ἰδιαίτερα σημαντικὸ εἶναι τὸ Παράρτημα, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πίνακες καὶ τὶς βιβλιογραφίες παρουσιάζονται κείμενα ἀπὸ τοὺς διαλόγους καὶ ἀπὸ τὴν ἔμμεση παράδοση σχετικὰ μὲ τὴ θεωρία περὶ ἀρχῶν.

Ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς δίνει τὸ βιβλίον γιὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ ἔχει κανεὶς συνήθως. Ἡ προκατάληψη γιὰ τὴ μυστικοπάθεια τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος γνωρίζει ἓνα ἀκόμη πλήγμα, γιατί γίνεται πλέον φανερό ὅτι ὁ Πλάτων ἐνδιαφερόταν γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης χωρὶς νὰ καταλήξει στὸν ἐπιστημονισμό. Ἡ διερεύνηση τῶν σιωπηλῶν φιλοσοφικῶν προϋποθέσεων τῆς θεωρίας τοῦ Schleiermacher γιὰ τὸν πλατωνικὸ διάλογο, ἀποτελεῖ ἐκπληξή γιὰ τὸν ἀναγνώστη.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Σχολὴ τῆς Τυβίγγης ἀνασυγκροτεῖ τὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος, δὲν βρίσκει σύμφωνους ὅλους τοὺς μελετητές³. Ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ γίνεται συνειδητὸ ἀπὸ ὅλο καὶ περισσότερους

3. Μὲ τὴν κριτικὴ ὀρισμένων θέσεων τῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης ἀσχολεῖται ὁ Δ. Μούκανος, τοῦ ὁποῖου τὸ βιβλίον *Ὁ τρόπος τοῦ εἶναι τῶν μαθηματικῶν ἀντικειμένων*

μελετητές της φιλοσοφίας του, ότι δεν είναι δυνατό να αρνούμαστε τη σημασία της έμμεσης παράδοσης για την προφορική διδασκαλία του Πλάτωνος.

Το έργο του καθηγ. Krämer παρουσιάζεται και ως δείγμα μιας ειδικής θεώρησης της Ιστορίας της Φιλοσοφίας, ή όποια θέλει μὲν να κατανοήσει ιστορικοκριτικά τα φιλοσοφήματα αλλά επίσης επιδιώκει και την επικαιροποίησή τους, χωρίς όμως να συγχέει τα δύο επίπεδα.

Ο καθηγ. Krämer θεωρεί το έργο του αυτό ως σταθμό της έρευνάς του και γενικότερα του φιλοσοφικού του μόχθου. Έχει διατυπώσει τη γνώμη ότι μια έλληνική έκδοση του έργου αυτού θα τὸ ἐνέτασσε στὸν χῶρο ἐκείνης τῆς παράδοσης, ή όποια στηρίχτηκε στὸν Πλάτωνα, και πιστεύει ότι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ή φιλοσοφική του ἀναζήτηση θα εὔρισκε τὴν πιὸ καλή δικαίωση. Ἀς ἐλπίσουμε ότι θα παρουσιαστεί κάποια δυνατότητα για τὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ στόχου.

Ἰωάννινα

Γεωργία Ἀποστολοπούλου

Daniel A. Dombrowski, *Plato's Philosophy of History*, Washington, University Press of America 1981, 217 σελ.

Σκοπὸς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι, ὅπως και στὸν Πρόλογο δηλώνεται, νὰ καταδείξει, ὅτι ἀντίθετα πρὸς τὴν παραδοσιακή γνώμη ὑπάρχει στὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου, μὲ τίτλο «Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας», χρησιμεύει ὡς εἰσαγωγή στὰ ἐπόμενα και περιέχει πρῶτα κριτική ἐκθεση τῶν ἰσχυρισμῶν γιὰ μᾶλλον ἀρνητική σχέση τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὴν Ἱστορία και ὕστερα κριτική ἐπισκόπηση τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας. Τὰ ἐπόμενα κεφάλαια ἐνέχουν σύντομη ἐκθεση τοῦ περιεχομένου τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, και προπάντων διερεύνηση τοῦ ἐνὸς ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλον, πρὸς ἐπισήμανση διάσπαρτων σ' αὐτοὺς θεωρημάτων φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας. Παραρτηματικά, ἐπιχειρεῖται ἀνασκευή τῶν γνώμῶν τοῦ Karl Popper γιὰ τὸν Πλάτωνα.

Ὡς ἀντικείμενο τῆς προκείμενης ἐρευνας παρουσιάζεται εἰδικώτερα ή ὄντολογία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων και ή ἐπιστημολογία τῆς ἱστορικής γνώσης, ὅπως και ὅ,τι μπορεῖ νὰ συναχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἱστορία ὡς σύνολο κατὰ Πλάτωνα (σ. VIII). Ἐξ ἄλλου, διατυπώνονται δέκα τρία ἐρωτήματα (σ. 13-14), ὡς προβλήματα φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, πού ή ἀπάντησή τους ἀξιῶνεται νὰ δοθεῖ ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Πλάτωνος. Ἰδοὺ πέντε ἀπὸ αὐτά: Μπορεῖ τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ νὰ παρουσιάζει μὲ ἀκρίβεια ὅ,τι ἔχει συμβεῖ στὸ παρελ-

κατὰ τὸν Πλάτωνα και τὸν Ἀριστοτέλη, Ἀθῆναι 1979 ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν καθηγ. Krämer στὴ βιβλιογραφία. Ὁ Ν. Σκουτερόπουλος παρουσίασε στὴ «Φιλοσοφία» 2 (1972) 337-343 τὸ βιβλίο τοῦ J. Wipperfurth (Hrsg.), *Das Problem der ungeschriebenen Lehre Platons. Beiträge zum Verständnis der Platonischen Prinzipienphilosophie*, Darmstadt 1972.